

УДК: 911.3

**ВИРОБНИЦТВО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ
ФЕРМЕРСЬКИМИ ГОСПОДАРСТВАМИ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ:
СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ**

кандидат географічних наук, Сосницька Я. С.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
Україна

Наневич О. К.

Луцький педагогічний коледж, м. Луцьк, Україна

Метою статті є аналіз сучасного стану виробництва сільськогосподарської продукції фермерськими господарствами Волинської області, його проблеми, перспективи розвитку. Представлено результати дослідження сучасного стану аграрного виробництва даною категорією господарств. З'ясовано структуру посівної площі сільськогосподарських культур, особливості їх вирощування, тенденції розвитку тваринницького сектору. Зроблено регіональний аналіз виробництва сільськогосподарської продукції в розрізі адміністративних районів. Проаналізовано динаміку розвитку фермерських господарств упродовж 2012-2016 рр. Дослідження побудовано на статистичних матеріалах Головного управління статистики у Волинській області. Основні результати проілюстровано в діаграмах.

Ключові слова: сільськогосподарське виробництво, фермерські господарства, посівна площа, валові збори, урожайність, тваринництво.

*кандидат географических наук, Сосницька Я. С., Наневич Е. К.
Зерновой комплекс Украины: современное состояние, проблемы и
перспективы развития./ Восточноевропейский национальный*

университет имени Леси Украинки, Луцкий педагогический колледж, Луцк, Украина

Целью статьи является анализ современного состояния производства сельскохозяйственной продукции фермерскими хозяйствами Волынской области, его проблемы, перспективы развития. Представлены результаты исследования современного состояния аграрного производства данной категорией хозяйств. Выявлена структура посевной площади сельскохозяйственных культур, особенности их выращивания, тенденции развития животноводческого сектору. Сделан региональный анализ производства сельскохозяйственной продукции в разрезе административных районов. Проанализирована динамика развития фермерских хозяйств на протяжении 2012-2016 гг. Исследования построено и статистических материалах Главного управления статистики в Волынской области. Основные результаты проиллюстрированы в диаграммах.

Ключевые слова: сельскохозяйственное производство, фермерские хозяйства, посевная площадь, валовые сборы, урожайность, животноводство.

PhD in Geographic Y. Sosnitska, O. Nanevuch Production of agricultural goods by the farms of the Volyn area: publicly-geographical aspects/ Lesya Ukrainian Eastern European National University, Lutsk pedagogical college, Lutsk, Ukraine

The aim of the article is an analysis of the modern state of production of agricultural goods by the farms of the Volyn area, his problem, prospect of development. The results of research of the modern state of agrarian production are presented by this category of economies. The structure of sowing area of agricultural cultures, feature of their growing, progress stock-raising to the sector trend is found out. The regional analysis of

production of agricultural goods is done in the cut of administrative districts. The dynamics of development of farms is analysed during 2012-2016 Research it is built and statistical materials of Main administration of statistics in the Volyn area. Basic results are illustrated in diagrams.

Key words: agricultural production, farms, sowing area, gross collections, productivity, stock-raising.

Вступ. На сучасному етапі ринкових відносин у сільському господарстві найпоширенішою різновидністю приватного підприємництва є фермерське господарство. Становлення фермерства – важливий крок на шляху до більш ефективного входження України у світові ринкові відносини. Соціальна роль фермерських господарств полягає у тому, що відроджується реальний власник землі, відроджуються селянські династії, що в свою чергу поліпшує демографічну ситуацію на селі.

Фермерські господарства, зарекомендували себе як незалежний товаровиробник, що може швидко реагувати до змін ринку і виробляти конкурентоспроможну продукцію, але в той же час має низку проблем, вирішення яких для Волинської області є важливим, оскільки даний регіон відзначається хорошим агроресурсним потенціалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади дослідження формувались на підставі наукових досліджень вітчизняних економіко-географів та економістів, передусім тих, що займаються аграрною проблематикою, а саме: Г. Балабанова, Б. Губського, В. Нагірної, М. Паламарчука, М. Пістуна, П. Саблука, , Р. Язиніної, Ю. Губені, М. Книш, О. Шаблія, В. Семенова, О. Топчієва, В. Корчун, Р. Слав'юка, Я. Жупанського, П. Сухого, О. Заставецької, І. Пушкаря та деяких інших учених.

Метою статті є аналіз сучасного стану виробництва сільськогосподарської продукції фермерськими господарствами Волинської області, його проблеми, перспективи розвитку в сучасних умовах розвитку економіки.

Результати досліджень. Виникнення фермерства обумовлено сукупністю як об'єктивних, так і суб'єктивних передумов. Насамперед, їх поява пов'язана з кризовим станом аграрної економіки, потребами її реформування і відповідно до цього необхідністю пошуку таких організаційних структур, в яких найповніше поєднуються інтереси власника і виробника, що, з однієї сторони дозволило б збільшити обсяги виробництва сільськогосподарської продукції, гарантуючи тим самим продовольчу безпеку країни, а з іншого, - створити конкурентне середовище в сільському господарстві, внаслідок появи нових приватних структур, що б стимулювало відповідне реформування та трансформацію традиційної колгоспно-радгоспної системи організації виробництва. Саме створення фермерських господарств повинно було забезпечити формування багатокладності в аграрному секторі економіки, стимулювати формування приватного укладу.

На початок липня 2013 року в Єдиному державному реєстрі зареєстровано 907 фермерських господарств, що на 4 одиниці більше, ніж торік. Фактично сільськогосподарську діяльність здійснювало 585 фермерів проти 578 у 2015 році, тобто питома вага фермерських господарств, які знаходяться у стадії ліквідації, або не розпочали свою діяльність протягом останніх трьох років, становила майже 36 %. Площа сільськогосподарських угідь у фермерів за минулий рік збільшилась на 13,3 %, і становила 44,8 тис. га. В середньому на одне діюче фермерське господарство припадало по 75,2 га сільгоспугідь проти 67,0 га у 2012 році.

У чисельності фермерських господарств є регіональні відмінності. Найвища кількість фермерських господарств спостерігається у Горохівському (124), Ковельському (102), Володимир-Волинському (89) та Луцькому (78) районах. Найменше фермерських господарств зосереджено у Любомльському (8), Маневицькому (5) та Шацькому (3) районах.

У структурі фермерських господарств 77% припадає на господарства, що мають до 50 га. Але 55,4 % землі належить господарствам з площею понад 100 га, 14 фермерів мали більше 500 га. Найбільші земельні площі (понад 2800-1000 га) обробляють фермерські господарства “Аміла” та “Перлина Турії” Турійського району, “Волиньагрохолдинг” Луцького, “Євгена Шелепіни” Володимир-Волинського, “Фасти” Ковельського районів.

За досліджуваний період відбулося зростання середнього розміру фермерського господарства удвічі. Середній розмір фермерського господарства у Волинській області становить 44 га. Найвищий цей показник у Турійському районі і становить 236 га. Більший за середньообласний розмір фермерського господарства у Горохівському (54 га), Рожищенському (52 га) і Ковельському (45 га) районах. Найнижчий у Камінь-Каширському (12 га) та Шацькому (7 га) районах. Це пояснюється кращими агроресурсами у південній частині області, що дає змогу більшій рентабельності господарства

Частка фермерських господарств у загальному виробництві сільськогосподарської продукції області становить 8,1 %, і за період дослідження вона зросла на 20,2 %. Найбільша частка фермерських господарств у виробництві сільськогосподарської продукції усіма категоріями господарств спостерігається у Турійському (25,3 %), Володимиро-Волинському (15,7 %) та Локачинському (13,7%)

районах, а найменша у Ратнівському (0,6 %), Камінь-Каширському (0,5%) і Маневицькому (0,2 %) районах.

Постійно зростає вклад фермерських господарств у виробництво сільськогосподарської продукції, який становить 4,2 %. Домінуючою у фермерів є продукція рослинництва (81,4 % загального обсягу), у якій переважає вирощування зернових та технічних культур. У тваринництві майже 63 % припадає на виробництво молока.

Фермери в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь виробили продукції на 649,6 тис. грн., що на 26,9 % більше ніж у 2012 році. Незважаючи на ріст, і надалі, ефективність використання земель у агроформувань інших форм господарювання в 1,3 рази вища, ніж у фермерських господарствах.

Аналіз статистичних даних свідчить про те, що 85,2 % усіх фермерських господарств Волинської області мають рослинницький напрям ведення господарства. Лише у Ківерцівському, Рожищенському, Любомльському, Маневицькому та Любешівському районах цей показник нижчий за середньообласний.

У 2016 році посівна площа у фермерських господарствах становила 43686 га. Найбільші площі були зосереджені під посівами зернових та зернобобових культур. На ці культури припадає 93 % посівної площі (23572 га). Із технічних культур фермерськими господарствами посіяно ріпак (4512 га), соя (7798 га) та цукровий ріпак (3078 га). Незначні посівні площі припадають на картоплю (0,4 % усієї посівної площі фермерських господарств) та овочів (0,6 %)

Зберігаються тенденції, щодо зростання виробництва основних сільськогосподарських культур фермерськими господарствами. За досліджуваний період виробництво зернових культур зросла на чверть, цукрових буряків, картоплі та овочів відкритого ґрунту удвічі.

У 2016 р. усіма фермерськими господарствами вироблено 85,5 тис. т зернових і зернобобових культур (10 % від загальнообласного виробництва зернових усіма категоріями господарств. Найбільше виробництво зернових припадає на фермерські господарства Турійського (18,670 тис. т), Володимир-Волинського (16,463 тис. т) та Горохівського (16,043 тис. т) районів. Найменший цей показник у Камінь-Каширському (89 т), Ратнівському (71 т), Любешівському (46 т), Любомльському (46 т) та Маневицькому (35 т).

Середній урожайність зернових культур у фермерських господарствах становить 35,3 т/га. Цей показник на 6 т менший за аналогічний показник ніж у сільськогосподарських підприємствах і на 7 т більший ніж у підсобних господарствах населення. Урожайність зернових культур зростає у південному напрямку, відповідно вона найбільша у Горохівському районі і становить 42,7 т/га, найменший у Ратнівському – 21,1 т/га.

Відбулись зміни за період дослідження у структурі посівів та валового збору технічних культур. Традиційну культуру для південних районів області – цукровий буряк доповнили ріпак та соя, які займають більшу посівну площу ніж цукрові буряки.

Частка фермерських господарств у загальнообласному виробництві цукрових буряків усіма категоріями господарств складає 15,9 %. У 2016 р. фермерськими господарствами Волинської області зібрано 93,245 тис. т цукрових буряків із площі 2909 га. Виробництво цукрових буряків збільшилось у порівнянні з 2012 р. на 53,7 %. Основними виробниками цукрових буряків є фермерські господарства Горохівського (32 % від загальнообласного виробництва фермерськими господарствами), Турійського (21 %), Володимир-Волинського (15 %), Локачинського (13 %), та Луцького (7 %) районів. Середня урожайність цукрових буряків у фермерських

господарствах Волинської області склала 362 ц/га. Найбільшим цей показник є у Іваничівському (461 ц/га), Турійському (456 ц/га) та Горохівському (432 ц/га) районах.

У регіоні досліджень, порівняно з 2012 р майже у 20 разів збільшився збір фермерськими господарствами ріпаку та сої, який у 2016 р. склав 9484 т ріпаку та 8280 т сої. Дані технічні культури вирощуються у південних районах області, через сприятливість агрокліматичних умов та близькість ринку збуту.

Оскільки 75 % фермерських господарств Волинської області є товарно-споживчого типу, то для власного споживання вони виробляють картоплю та овочі відкритого ґрунту. Частка виробництва картоплі та овочів у загальному виробництві аналогічної продукції усіма категоріями господарств у Волинській області склала відповідно 0,5 % і 1,4 %.

Посівна площа під картоплею у фермерських господарствах Волинської області у 2013 році становила 470 га, що на 11,1 % більше ніж у 2009 р. Найбільші посівні площі під картоплею знаходяться у Володимир-Волинському (92 га), Ковельському (84 га), Локачинському (65 га) та Турійському (59 га) районах, на які припадає 63,8 % посівної площі під картоплею фермерських господарств.

Усіма фермерськими господарствами Волинської області було зібрано 6466 т картоплі, що на 12,3 % менше ніж у 2012 році, коли валовий збір становив 7380 т. Найбільший валовий збір цієї сільськогосподарської культури припадає на фермерські господарства Володимир-Волинського (1420 т), Локачинського (1160 т), Ковельського (980 т) та Турійського (738 т) районів.

Овочівництво є найновішою галуззю сільського господарства для фермерських господарств Волинської області і знаходиться тільки на стадії формування нарощуючи свої обсяги виробництва. У

2016 р. усіма фермерськими господарствами Волинської області було зібрано 9444 т овочів з площі 433 га, що на 16 % більше, ніж у 2012 р. Найбільші валові збори овочів зафіксовані у Ківерцівському (41,6 % від загальнообласного виробництва овочів області у фермерських господарствах), Іваничівському (11,8 %) і Ратнівському (8 %) районах. Середня урожайність овочів становить 243 ц/га і у порівнянні з 2009 році вона зросла на 54 ц, або на 28,5 %.

Отже, аналіз статистичних даних свідчить про рослинницький напрям спеціалізації фермерських господарств. Спостерігається тенденція збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції і її частки у загальному виробництві. У валовому виробництві найвищу частку займає виробництва зернових та зернобобових культур. Серед технічних культур чільне місце посідає посіви ріпаку, сої та цукрових буряків. Посіви картоплі та овочів фермерськими господарствами здійснюється для власних потреб фермерських господарств.

Незважаючи на те, що тваринницька галузь (м'ясо-молочне скотарство, свинарство, птахівництво) забезпечує грошові надходження впродовж року, багато фермерських господарств області або зовсім не займаються тваринництвом або займаються ним на неналежному рівні. Це зумовлено високою капітало- та трудомісткістю тваринництва, браком коштів для будівництва приміщень, тощо. Сьогодні на тваринницьких фермах фермерських господарств області утримується майже 3% великої рогатої худоби регіону, в тому числі 2,1% – корів, 7% – свиней та 3% – овець. Поголів'я птиці в цих господарствах з року в рік зменшується і становить трохи більше однієї тисячі голів. Незважаючи на труднощі, вклад цієї категорії господарств у виробництво тваринницької продукції з кожним роком збільшується.

Частка валового виробництва тваринницької продукції фермерськими господарствами області до загальної виробництва усієї сільськогосподарської продукції даною категорією господарства становить 14,8 %. Такий низький показник свідчить про те, що продукція тваринництва є нерентабельною (-24,5 %).

Так, у 2013 році фермерські господарства Волині виробили 1,5% від загальнообласного обсягу м'яса (у забійній вазі), 1,5 – молока, 0,1 – яєць, 4,4% – вовни. Протягом останніх трьох років показник виробництва молока збільшився на 36,7%, вовни – на 60%, меду – на 11,8%. Протягом 2012-2016 років згадана категорія господарств скоротила виробництво м'яса (у забійній вазі) та яєць.

Станом на 1 січня 2016 р. у фермерських господарствах населення чисельність ВРХ налічує 5895 голів, у тому числі 2405 корів (рис. 3). Найвища частка ВРХ серед фермерських господарств належить Турійському (47 % від загального показника), Горохівському (14 %) та Ковельському (9 %).

Серед фермерських господарств виділяються господарства “Аміла” та “Перлина Турії” Турійського району, які утримували більше 1200 голів великої рогатої худоби і реалізували на забій майже 56 % від виробленого фермерами. Загалом, саме за рахунок великотоварних фермерських господарств за рік фермери збільшили чисельність великої рогатої худоби на 0,4 тис. голів, або на 6,5 %. Але при цьому переважаюча частина фермерів (63,4 %) мала до 30 голів великої рогатої худоби, в тому числі третина – до 5 голів.

Територіальні відмінності характерні для свинарства у фермерських господарствах населення. Найвищий показник по чисельності свиней у даній категорії господарств спостерігається у Володимир-Волинському (7130 голів), Турійському (2028 голів), Луцькому (1779 голів) та Горохівському (1100 голів). Зосередження

даного напрямку рослинництва у південних районах області зумовлений наявністю зернового комплексу.

Сформований у Волинській області фермерський сектор функціонує і вже дає позитивні результати своєї роботи. Однак частка цих господарств у виробництві валової продукції сільського господарства поки що незначна. Рівень рентабельності їх виробництва невисокий, багато господарств збиткові. Це пов'язане з рядом об'єктивних чинників, таких як несприятливі погодні умови, відсутність стартового капіталу при створенні господарств, неможливість придбання нової сучасної техніки та ін. Однак багато в чому відіграє роль і суб'єктивний фактор. А саме – фермерські господарства в області розвиваються стихійно, відсутня науково обґрунтована система їх розвитку. До проблем, які перешкоджають та гальмують розвиток фермерських господарств відносяться також і неврегульованість ринку збуту продукції аграрного сектору, несвоєчасні розрахунки заготівельних організацій, недосконалість механізму довгострокового кредитування та оподаткування фермерських господарств та ін. Вирішення цих проблем розвитку фермерських господарств поставить дану категорію господарств на рівень конкурентоспроможного сільськогосподарського товаровиробника.

Висновки. Спостерігається тенденція збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції і її частки у загальному виробництві. У валовому виробництві найвищу частку займає виробництва зернових та зернобобових культур. Серед технічних культур чільне місце посідає посіви ріпаку, сої та цукрових буряків. Посіви картоплі та овочів фермерськими господарствами здійснюється для власних потреб фермерських господарств. Незважаючи на те, що тваринницька галузь забезпечує

грошові доходи впродовж року, багато фермерських господарств області або зовсім не займаються тваринництвом або займаються ним на неналежному рівні. У виробництві та реалізації тваринницької продукції спостерігаються тенденції щодо зменшення виробництва молока удвічі за досліджуваний період та на зростання виробництва м'яса у живій вазі.

Література:

1. Заячук М. Д. Геопросторова організація фермерського укладу України: монографія/ М. Д. Заячук. – Чернівці: Букрет, 2015. – 520 с.
2. Кириленко І. Г. Агропромисловий розвиток України – криза невикористаних можливостей / І. Г. Кириленко, В. В. Демянчук, Б. В. Андрющенко, В. С. Жигадло// Економіка АПК.- 2011.-№3.- с. 16-23.
3. Науково обґрунтована система ведення агропромислового виробництва у Волинській області: наук вид./ За ред. М. О. Поліщука.- Луцьк: ПП В. П. Іванюк, 2008. – 25-31с.
4. Статистичний щорічник Волинської області за 2012 рік/ [за ред Мотиль М. І.]. – Луцьк: Головне управління статистики у Волинській області, 2013. – С. 115-151.
5. Сухий П. О. Агропродовольчий комплекс Західноукраїнського регіону/ П. О. Сухий.-Чернівці., 2009.- С.3-32.

References:

1. Zaiachuk M. D. Neoprostorova orhanizatsiia fermerskoho ukladu Ukrainy: monohrafiia/ M. D. Zaiachuk. – Chernivtsi: Bukret, 2015. – 520 s.
2. Kyrylenko I. H. Ahropromyslovyi rozvytok Ukrainy – kryza nevykorystanykh mozhlyvostei / I. H. Kyrylenko, V. V. Demianchuk, B.V. Andriushchenko, V. S. Zhyhadlo// Ekonomika APK.- 2011.-№3.- s. 16-23.

3. *Naukovo obgruntovana systema vedennia ahropromyslovoho vyrobnytstva u Volynskii oblasti: nauk vyd./ Za red. M. O. Polishchuka.- Lutsk: PP V. P. Ivaniuk, 2008. – 25-31s.*
4. *Statystychnyi shchorichnyk Volynskoi oblasti za 2012 rik/ [za red Motyl M. I.]. – Lutsk: Holovne upravlinnia statystyky u Volynskii oblasti, 2013. – S. 115-151.*
5. *Sukhyi P. O. Ahroprodovolchyi kompleks Zakhidnoukrainskoho rehionu/ P. O. Sukhyi.-Chernivtsi., 2009.- S.3-32.*